

Mecelle'de Beyyineler Arasında Teâruz ve Tercih

Conflict of Evidence (Taa'rud) and Preference among
Manifest Proofs (Al-Bayyinat) in the Majalla

Araştırma Görevlisi Elif MAZLUM¹

¹İslami İlimler Fakültesi / Yalova Üniversitesi, Yalova
• elif.mazlum@yalova.edu.tr • ORCID > 0000-0002-8043-1745

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma / Research

Geliş Tarihi / Received: 14 Şubat / February 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 06 Haziran / June 2022

Yıl / Year: 2022 | Sayı – Issue: 52 | Sayfa / Pages: 235-262

Atıf/Cite as: Mazlum, E. "Mecelle'de Beyyineler Arasında Teâruz ve Tercih"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 52, Haziran 2022: 235-262.

Etik Kurul İzin Raporları: 'Bu makale, 2020 yılında Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda kabul edilen "Mecelle Mukaddimesinde Yer Alan İspat Vasıtalarıyla İlgili Kaideler" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.'

MECELLE'DE BEYYİNELER ARASINDA TEÂRUZ VE TERCİH

ÖZ:

Geçmişten günümüze insanlar, yaşadıkları anlaşmazlıkları âdil bir şekilde çözmeye ihtiyaç duymuş ve mahkemelerde iddialarını çeşitli delillerle savunmuşlardır. İslâm mahkemelerinde hâkimler, sunulan beyyineleri klasik fıkıh kaynaklarına dayanarak değerlendirmişlerdir. Osmanlı döneminde hâkimlerin işlerini kolaylaştırmak ve hukukî istikrarı sağlamak gibi bazı hedeflerle bir kanun metni şeklinde oluşturulan *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de, ispat vasıtaları konusuna genişçe yer verilmiştir. Bu çalışmanın amacı, *Mecelle*'deki beyyineler arasında teâruz ve tercih ile alâkalı maddeleri değerlendirmektir. Araştırma yapılırken genellikle klasik kaynaklarda yer alan mezhepler arasındaki temel ihtilâflara da değinilmiştir. Birbiriyle teâruz eden beyyineler arasında tercih yapabilmenin, davacı ve davalı tarafların tespit edilebilmesine dayandığı gözlemlenmiştir. Davacının beyyine getirmekle yükümlü olması, her iki tarafın da delil sunduğu ya da bundan âciz kaldıkları durumlarda iddialar arasında tercih yapmayı sağlayan bir kuraldır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Mecelle, Beyyine, Teâruz, Tercih.

CONFLICT OF EVIDENCE (TAA'RUD) AND PREFERENCE AMONG MANIFEST PROOFS (AL-BAYYİNÂT) IN THE MAJALLA

ABSTRACT:

People have always needed to reconcile their disputes justly and have supported their claims in courts by using various sources of evidence. Judges in Islamic courts evaluate available evidence based on traditional sources of fiqh. Majalla al-Ahkâm al-Adliya, a law text created with such objectives in mind as facilitating the work of judges and ensuring legal stability in the Ottoman period, extensively addressed the means of evidence. The purpose of the present study is to evaluate the articles related to taa'rud and preference among manifest proofs in the Majalla. It also addresses main contradictions among the madhabs in classical sources. It was found that the ability to choose between contradictory statements is based on the identification of the claimant and defendant. The fact that the claimant is obliged to provide manifest proof is a rule that enables one to choose between the claims in cases where both parties are able to or unable to present evidence.

Keywords: Islamic Law, the Majalla, al-Bayyinât, Taa'rud, Preference.

GİRİŞ

İslâm hukuk literatüründe gerek klasik fûrû-i fıkıh kaynaklarının *dâva*, *beyyinât* ve *kazâ* gibi bölümlerinde^[1] gerekse modern dönemde yazılmış İslâm muhâkeme hukuku ile alâkalı eserlerde^[2] *beyyine* kavramının kullanımı oldukça yaygındır. Şüphesiz beyyine kavramının, İslâm muhâkeme hukukunun temelini oluşturan “Beyyine müddeî için, yemin münkir üzerinedir. / .البينة للمدعي واليمين على من أنكر.”^[3] hadisinde yer alması, bu terimin ön plana çıkmasının en önemli sebeplerinden biridir. Fukahanın sıklıkla kullandığı bu terimin bazen sadece şahitlik mânasına bazen de ispat vasıtaları anlamına geldiği görülmektedir.^[4]

- [1] Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beirut: Dâru'l-Ma'rîfe, 1993), 17/28-200; İbn Rüşd el-Hafîd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l Muktesid*, thk. Ali M. Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971), 826-839; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kahîrî, *Muğni'l-muhtâc ilâ mâ rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc* (Beirut: Dârü'l-Ma'rîfe, 1997), 4/612-650; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğni*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin-Abdulfettâh Muhammed (Riyad: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 1997), 14/275-343.
- [2] Muhammed Abdullah Muhammed eş-Şinkîti, *Te'âruzü'l-beyyinât fî'l-fikhi'l-İslâmî: Dirâse mukârene beyne'l-mezâhibi'l-erba'a* (Riyad: Naif Arab University, 1999), 5-294; Abdülkerîm Zeydân Behîc (Bîc) el-Âni el-Kehlî el-Muhammedî (el-Mehmedî), *Nizâmü'l-kazâ' fî'ş-şer'i' atî'l-İslâmiyye* (Amman: Mektebetü'l-Beşâir, 1989), 239-242; Sahip Beroje, *Çeza Muhâkemesi Hukuku Açısından İslâm İspat Hukuku* (Ankara: Fecr Yayınları, 2007), 29-101.
- [3] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (Dimaşk: Dârü İbni'l-Kesîr, 2002), “Rehn”, 6; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîh-i Müslim* (Riyad: Dârü Taybe, 2006), “Akdiye”, 1; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *el-Câmi' u's-sahîh*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beirut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1996), “Ahkâm”, 12; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dârü İhyâil-Kütübî'l-Arabiyye, ts.), “Ahkâm”, 7; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 10/427. (Hadisin farklı rivayetleri ve senedlerinin değerlendirmesi için bk. Ayşenur Soylu - Hüseyin Kahraman, “Fikhî Hadislerin Rivayet Değeri Bağlamında “Beyyine ve Yemin Hadisi”nin Tahrir ve Tenkid”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 / 2 (Haziran 2008): 709-727.
- [4] Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Şerhu Muhtasari'l-Tahâvî*, thk. İsmetullah İnâyetullah Muhammed (Beirut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010), 8/81; Serahsî, *el-Mebsût*, 16/113; Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Halîl et-Trablusî, *Mu'îni'l-hükkâm fî mâ yetereddedü beyne'l-hasmeyni mine'l-ahkâm* (Beirut: Dârü'l-Fikr, ts.), 68; İbn Rüşd el-Ced, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî, *el-Beyân ve't-tahsîl*, thk. Muhammed Haccî (Beirut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1988), 10/228; İbn Ferhûn, Ebü'l-Vefâ (Ebû İshâk) Burhânüddîn İbrâhîm b. Alî b. Muhammed el-Ceyyânî el-Medenî, *Tebsiratü'l-hükkâm fî usûli'l-akziye ve menâhici'l-ahkâm* (Riyad: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 2003), 1/172; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakin*, thk. Ali M. Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beirut: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 2003), 8/281; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/613, İbn Kudâme, *el-Muğni*, 14/123; İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb ez-Zürâî ed-Dimaşkî el-Hanbelî, *İ'lâ-mü'l-muvakkil'in 'an rabbi'l-âlemîn*, nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlû Selmân (Cidde: Dârü İbni'l-Cevzî, h. 1423), 2/168.

Hicrî XIII. asrın sonlarında Osmanlı mahkemelerinde uygulanmak üzere oluşturulan^[5] ve günümüz Yargıtay kararlarında halen etkisini sürdürdüğü tespit edilen^[6] *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'nin mukaddimesinde yer alan üç kaidede^[7] ve devamında özellikle *dâva*, *beyyinât* ve *kazâ* kitaplarında ele alınan maddelerde *beyyine* kavramının sık sık kullanıldığı görülmektedir.^[8] Bu kaidelerin mânasının, içinde geçen terimlerin hangi anlamı ifade ettiği ile doğrudan alakalı olması, *beyyine* kelimesinin muhtevasının belirlenmesindeki ehemmiyeti ortaya çıkarmaktadır.

Zikri geçen hadiste ve aynı zamanda *Mecelle*'nin 76. maddesini teşkil eden kaidede beyyinenin davacıya, yeminin ise davalıya gerektiği ifade edilmektedir. Bu kaideye göre davacı, iddiasını bir beyyine ile ispat etme yükümlülüğünü yerine getiremezse; davacının talebi ile davalıya yemin teklif edilebilir. Ancak davacı talep etsin yahut etmesin genel kurala göre davalıdan beyyine talep edilmez.^[9] Zira *Mecelle*'nin bir sonraki maddesinde, beyyinenin hilâf-ı zâhiri ispat için, yeminin ise aslın bekâsı için gerekli olduğunun belirtilmesi^[10] de davacı ile davalının nasıl tespit edileceğini ortaya çıkarırken, tarafların hangisinden beyyine istenebileceğine de işaret etmektedir.^[11] Davacı ve davalının tespiti, beyyineler arasındaki tercihte de oldukça mühim bir faktördür. Nitekim delil getirmesi gereken taraf belirlenebildiğinde, beyyinelerden hangisinin tercih edileceği de gün yüzüne çıkmaktadır. *Mecelle* de beyyineler arasında teâruz ve tercih konusuna “beyyinât ve't-tahlîf” kitabının dördüncü babında yer vermektedir. Bu babın altındaki dört fasılda, beyyineler arasında teâruzun bulunması ve tarafların beyyinelerinin olmaması durumlarında takip edilmesi gereken yöntemler, örneklerle birlikte ele alınmıştır.^[12]

1. BEYYİNE KAVRAMININ MUHTEVASI

Sözlükte *beyyine* kelimesi “ayrılma, uzaklaşma, bölünme” mânalarına gelen “beyn” veya “açık olmak, belirmek” anlamlarındaki “beyân” kökünden türemiş

[5] Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'rûzât* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980), 200; Ebül'ulâ Mardin, *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa* (İstanbul: Acar Basım, 2011), 34-36.

[6] İbrahim Ülker, “Tahkim ve Arbuluculukta Uyuşmazlıkların Mecelle Hükümlerine Göre Çözülmesi Mümkün Mü?”, 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi 23-25 Mart 2018 Kudüs Bildiriler, ed. Mehmet Dursun Erdem vd. (Ankara: Son Çağ Yayınları, 2018), 454-467.

[7] *Mecelle*, md. 76, 77, 78.

[8] *Mecelle*, md. 1613-1851.

[9] *Mecelle*, md. 76.

[10] *Mecelle*, md. 77.

[11] Ali Haydar Efendi, *Küçük, Dürerü'l-hükkâm Şerhu Mecelleti'l-ahkâm* (Riyad: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 2003), 1/76; Hacı Şerif Ahmed Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle* (İstanbul: Matbaa-i Hayriyye, h. 1328), 1/166-167; Muhammed Hâlid el-Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle* (Humus: Matbaatü Humus, 1930), 1/218; Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle* (Bağdat: Matbaatü'l-Ânî, 1949), 1/140; Ahmed b. Muhammed b. Osmân ez-Zerka el-Halebî, *Şerhu'l-kavâ'id-i'l-fıkhiyye* (Beirut: Dârü'l-Kalem, 1989), 391.

[12] *Mecelle*, md. 1754-1783.

olup “açık, net, anlaşılır, açık delil”^[13] mânalarını ifade etmektedir. Sözcüğün köündeki “ayrılma” ve “açık olma” anlamları birbirini tamamlayıcı özelliktedir. Zira mânası kapalı olan bir şey önce emsallerinden ayrılır, ardından açıklanarak anlaşılabilir hale getirilir. Bu sebeple *beyyine* kelimesi “doğruyu yanlıştan, hakkı bâtil-dan ayıran belge” şeklinde de tarif edilmiştir.^[14] Mecelle şârihi Ali Haydar Efendi (1853-1935) de sözlük anlamına dikkat çekerek, hakkı bâtil-dan ayırdığı için ona *beyyine* dendiğini belirtmiştir.^[15]

Beyyine, bir İslâm hukuku terimi olarak genellikle “kuvvetli delil” ya da “açık delil” şeklinde ifade edilirken, bazı klasik kaynaklarda “Beyyinât beyyinenin çoğuludur ve onlar da şahitlerdir. / البينات جمع بينة وهم الشهود.”^[16] şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Bu tanımında, beyyinenin ispat vasıtalarından hangilerini kapsadığı hususuna dikkat çekilmektedir. Ancak *beyyine* daha genel olarak “bir hakkın veya kendisine hukukî sonuç bağlanan bir olayın ispatını sağlayan özel kati delil”^[17] şeklinde tarif edilebilir.

Zikri geçen tanımlardan da anlaşılacağı üzere İslâm muhâkeme hukukunda *beyyine* kavramının ihtiva ettiği ispat vasıtaları hususunda bir ihtilâf söz konusudur. Fukahanın çoğunluğuna göre *beyyine* terimi yalnızca şahitlik delilini ifade eder ve diğer ispat vasıtaları *beyyine* kapsamında değerlendirilemez. Bu bakış açısında olan İslâm hukukçularının bazıları görüşlerini açıkça dile getirirken,^[18] bazıları *şahit* kelimesi yerine *beyyine* terimini kullanarak fikrini zımnen ortaya koymuştur.^[19] “Beyyinesiz nikâh olmaz. / لا نكاح إلا ببينة”^[20] gibi bazı hadislerin, *beyyine* kelimesinin yaygın olarak şahit anlamında kullanılmasında etkili olduğu ifade edilmiştir.^[21] Fakihlerin bir kısmına göre ise şahitliğin haricinde davacının iddiasını kanıtlayan başka ispat vasıtaları da *beyyine* kapsamında değerlendirilebilir. Bu

[13] İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisâ-nü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), “byn”, 13/62-71; Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), “byn”, 1182; İbrâhîm Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-vasî* (Kahire: Mektebetü's-Şurûku'd-Devliyye, 2004), “byn”, 80.

[14] İbn Manzûr, “byn”, 13/62-71; Hasan el-Mustafavî, *et-Tahkîk fî kelimâti'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (Tahran: Merkezü Neşri Âsârî'l-'Allâme el-Mustafavî, h. 1385), “byn”, 1/398; Bekir Topaloğlu, “Beyyine”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 03.01.2022).

[15] Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 1/76.

[16] Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, 8/281; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/613.

[17] Ali Bardakoğlu, “Beyyine”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 03.01.2022).

[18] Serahsî, *el-Mebsût*, 16/113; Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muhtâr*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), 2/337; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, 8/281; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/613.

[19] Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 8/81; İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve't-tahsîl*, 10/228; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 14/123.

[20] Tirmizî, “Nikâh”, 15.

[21] Ömer Tozal, “İslam Muhâkeme Hukukunda Beyyine (İbn Kayyim Örneği)”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 / 2 (Aralık 2017), 354.

görüşü benimseyenler arasında Hanefiler'den İbn Ebü'l-İz (ö. 792/1390)^[22] ve Trablusî (ö. 849/1445'ten sonra),^[23] Mâlikîler'den İbn Ferhûn (ö. 799/1397),^[24] Hanbelîler'den ise İbn Teymiyye (ö. 728/1328)^[25] ve İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350)^[26] gibi isimler yer almaktadır. Beyyinenin muhtevası konusundaki iki yaklaşım da birtakım delillerle desteklenmiştir.^[27] Ancak bu çalışmada *Mecelle*'nin bakış açısına yer verileceğinden diğer ayrıntılara girilmeyecektir.

Mecelle'de "beyyine" terimi ayrı bir maddede "hüccet-i kaviyye"^[28] şeklinde tarif edilmiştir. Ancak bu maddede beyyinenin hangi delilleri kapsadığı konusuna değinilmemiştir. "Hüccet-i kaviyye" den maksadın ne olduğuna, *Mecelle* şârihleri birtakım açıklamalar getirmişlerdir.^[29]

Ali Haydar Efendi ve Hacı Reşid Paşa'ya (ö. 1918) göre "hüccet-i kaviyye" olarak tanımlanan *beyyine*, ispat vasıtalarından şahitliği ifade eder. Zira Hanefî fakihlerinden Hamevî'nin (ö. 1098/1687) de belirttiği gibi^[30] beyyine kelimesi -mutlak olarak kullanıldığında- şahitliğin yanı sıra ikrarı ve yeminden nükülü de ihtiva ederken "hüccet-i kaviyye" tâbiri sadece şahitliği tanım kapsamına alır ve ikrar ile yeminden nükül delillerini tarifi dışında bırakır.^[31] Ayrıca beyyine teriminin başka bir adının da şahitlik olduğu, bunun da *Mecelle*'nin 1684. maddesinde "bir kimsenin başkasındaki hakkını ispat için şahidin, görerek bildiği şeyi, hâkimin huzurunda ve tarafların karşısında, 'şehadet' sözüyle ifade etmesi"^[32] şeklinde tanımlandığı ve İslâm hukukçuları arasında da bu tarifi yaygın olduğu belirtilmiştir. "Hüccet-i kaviyye" tarifinin ise meşhur fıkıh kitaplarında yer almadığı dile getirilerek, *Mecelle*'de gerek bu tarifi gerekse 1684. maddede yapılan tanımın hem

[22] İbn Ebü'l-İz, Ebü'l-Hasen Sadrüddîn Alî b. Alâiddîn Alî b. Muhammed ed-Dimaşkî, *Kitâbü't-Tenbîh 'alâ müşkilâti'l-Hidâye*, thk. Abdülhakîm b. Muhammed Şâkir-Enver Salih Ebu Zeyd (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 5/922.

[23] Trablusî, *Mu'înü'l-hükkâm*, 68.

[24] İbn Ferhûn, *Tebşiratü'l-hükkâm*, 1/172.

[25] İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecciddîn Abdisselâm el-Harrânî, *Mecmû' u fetâvâ Şeyhilislâm Ahmed İbn Teymiyye*, nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım en-Necdî (Medine: Vizâratü's-Şuûnî'l-İslâmiyye, 2004), 35/394.

[26] İbn Kayyim el-Cevziyye, *l'âmü'l-muvakkî'in*, 2/168. (İbn Kayyim el-Cevziyye'nin görüşüyle ilgili naklettiği delil ve örneklerin değerlendirmesi için bk. Tozal, "İslam Muhâkeme Hukukunda Beyyine (İbn Kayyim Örneği)", 351-362.

[27] Deliller için bk. Elif Mazlum, *Mecelle Mukaddimesinde Yer Alan İspat Vasıtalarıyla İlgili Kaideler* (Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 21-23.

[28] *Mecelle*, md. 1676.

[29] Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/327; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/206, 213, 222; Münir el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/138; 4/37.

[30] Hamevî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hasenî (el-Hüseynî) el-Hamevî el-Mısırî, *Gamzû 'uyûnî'l-besâ'ir 'alâ mehâsini'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1985), 2/306.

[31] Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/327; Hacı Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle* (İstanbul: Matbaa-i Hayriyye, h. 1328), 8/5.

[32] *Mecelle*, md. 1684.

beyyineyi hem de şahitliği ifade ettiği açıklanmıştır.^[33] İlâveten “hüccet” teriminin de “şahitlik” ile aynı anlamda kullanılabileceği belirtilerek, bu isimlendirmelerin muhtelif sebeplerden kaynaklandığına dikkat çekilmiştir. Buna göre şahitlik delilinin *beyyine* olarak isimlendirilmesi, davacının haklılığını ispat etmeye vesile olmasından dolayıdır. *Hüccet* şeklinde adlandırılması ise şahitlik delili ile karşı tarafa üstünlük sağlanması sebebiyledir. Burada *şahitlik* lafzıyla kastedilen *âdil şahitlik-tir*.^[34] Yûsuf Âsaf (ö. 1938) da *Mecelle* şerhinde beyyinenin “âdil şahitlik” mânasına geldiğini dile getirmektedir.^[35]

Hacı Reşid Paşa 1676. maddeyi şerh ederken her ne kadar ikrar ve yeminden nükûl delillerinin “kaviyye” ibaresinden dolayı beyyine dışında kaldığını ifade etse de^[36] “Beyyine müddei için, yemin münkir üzerinedir.”^[37] kaidenin beyanında, beyyinenin şahitlik ve yazılı delil olarak ikiye ayrıldığını dile getirmektedir. Ayrıca kati karînenin de hüküm verme sebeplerinden biri olması sebebiyle beyyine kapsamında değerlendirileceğini belirtmiştir.^[38] Dolayısıyla Hacı Reşid Paşa'nın beyyineyi şahitlikle sınırlı tuttuğunu söylemek doğru olmaz.

Mecelle şârihlerinden Etâsî (ö. 1940) beyyineyi “açık delil” şeklinde tarif etmişse de beyyinenin tanımlandığı 1676. madde ile alâkalı bir beyanda bulunmamış ve hangi delilleri kapsadığını açıkça belirtmemiştir. Ancak diğer birtakım maddeleri şerh ederken beyyine terimini şahitlik mânasında kullandığı anlaşılmaktadır.^[39] Bununla birlikte hüccet olması açısından şahitlik ile ikrar delilleri arasında bir fark olmadığını belirtmesi,^[40] beyyineyi şahitlik delili ile sınırlandırmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Muhammed Saîd er-Râvî (ö. 1936) ise *beyyine* kelimesinin “kati karîne, açık emâre ve âdil beyyine” mânasına geldiğini söylemiştir. Bu açıklamada zikredilen “âdil beyyine” tabiri ile âdil şahitlik kastedilmektedir. İzahtan anlaşılacağı üzere kati karîne ve açık emâre delilleri de beyyine kapsamında değerlendirilmiştir.^[41] Dolayısıyla Muhammed Saîd er-Râvî'nin de beyyineyi şahitlik delili ile sınırlandırmayıp kati karîne ve açık emâre anlamlarında kullandığı söylenebilir.

Münîr el-Kâdî'ye (ö. 1949) gelince fukahânın çoğunluğunun beyyineyi şahitlik delili ile sınırlandırdığını ve bu iki terimin eş anlamlı olarak birbirinin yerine kul-

[33] Ali Haydar Efendi, *Dürrerü'l-hükkâm*, 4/327.

[34] Ali Haydar Efendi, *Dürrerü'l-hükkâm*, 1/76; 4/327.

[35] Yûsuf Âsaf, *Mir'âtü'l-Mecelle* (Mısır: el-Matbaatü'l-Umûmiyye, 1894), 43.

[36] Hacı Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle*, 8/5.

[37] *Mecelle*, md. 76.

[38] Hacı Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle*, 1/163.

[39] Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/206, 213, 222.

[40] Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/213.

[41] Muhammed Saîd er-Râvî, *Şerhu Mecelleti'l-ahkâmi's-şer'iyye* (Bağdat: Matbaatü Dârü's-Selâm, h. 1342),

lanıldığını, bazı İslâm hukukçularının ise beyyineye böyle bir sınırlama getirmediğini ifade etmiştir. O da ikinci görüşün daha isabetli olduğu kanaatindedir. Zira beyyine ikrar, şahitlik, yeminden nükûl, kasâme ve kati karîne gibi iddianın ispatını sağlayan her şey olabileceği için onun şahitlikten daha geniş bir anlamı vardır. Müddeiden dava konusuna göre farklı beyyinelerin talep edilmesi de bu görüşe dayanak sağlar. Ona göre kayıp olan bir kimsenin vefatına hükmedilebilmesi için doksan yaşına ulaşmasının gerekmesi, beyyinenin muhtevasının dava konusuna göre değişiklik gösterebileceğini ortaya koyan bir örnektir.^[42]

Beyyinenin anlamı ile alakalı zikri geçen görüşlerin yanı sıra *Mecelle*'deki "Burhan ile sabit olan şey, iyânen sabit gibidir."^[43] kaidesindeki *burhan* kelimesinin *beyyine* mânasına geldiğinin belirtilmesi sebebiyle, beyyinenin şâmil olduğu ispat vasıtalarının tespit edilmesi açısından söz konusu kaidenin doğru bir şekilde anlaşılması önem arz etmektedir. Kaidede zikredilen *burhan* kelimesi sözlükte "kuvvetli delil, kanıt"^[44] anlamlarına gelirken terim olarak "hak ile bâtılı, sahih ile fâsidi birbirinden ayıran delil",^[45] "şer'î beyyine"^[46] veya "âdil beyyine"^[47] şeklinde beyan edilmiştir. Bir şeyin iyânen sabit olması ise o şeyin açıktan görülmesiyle şüpheye yer bırakmayacak şekilde tespit edilmesi anlamına gelir.^[48] Bu mânalardan yola çıkarak kaide genel olarak "Bağlayıcılık açısından, bir şeyin beyyine ile ispat edilmesi, o şeyin sanki görerek sabit olması gibidir."^[49] şeklinde izah edilebilir.

"Burhan ile sabit olan şey, iyânen sabit gibidir."^[50] kaidesinin şerhleri incelendiğinde, şahitliğin burhan yerine kullanıldığı örneklerin^[51] yanı sıra ikrarın^[52] ve yazılı delilin^[53] de burhan olabileceğine işaret eden misallerin yer aldığı görülür. Şahitliğin dışındaki ispat vasıtalarının da burhan olabileceğini gösteren bu örnekler, aynı zamanda-birbirinin yerine kullanılan kelimeler olmaları sebebiyle- beyyinenin de farklı delilleri kapsamına alabileceğini ortaya koymaktadır.

[42] Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/138; 4/37.

[43] *Mecelle*, md. 75.

[44] İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, "brh", 13/51; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîd*, "brh", 1180.

[45] Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 1/74.

[46] Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 1/74; Hacı Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle*, 1/161; Âsaf, *Mir'âtü'l-Mecelle*, 42; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/213.

[47] Muhammed Saîd er-Râvî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/123; Ahmed Zerka, *Şerhu'l-kavâ'id-i-fikhiyye*, 367.

[48] Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 1/74; Muhammed Saîd er-Râvî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/124; Âsaf, *Mir'âtü'l-Mecelle*, 43; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/213.

[49] Mesud Efendi, *Mir'ât-i Mecelle* (İstanbul: y.y., 1884), 33; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 1/74; Muhammed Saîd er-Râvî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/124; Âsaf, *Mir'âtü'l-Mecelle*, 43; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/213.

[50] *Mecelle*, md. 75.

[51] Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 1/74; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/213; Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/137.

[52] Abdüssettâr Efendi, Kırımlı, *Teşrihu Kavâidi'l-külliyeye fi'l-ahkâmî'l-fer'iyyeti'l-ameliyye* (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, h. 1301), 41; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 1/74; Muhammed Saîd er-Râvî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/124; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/213; Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/137.

[53] Hacı Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle*, 1/161; Muhammed Saîd er-Râvî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/124.

İslâm hukukçularının çoğunluğu, her ne kadar beyyinenin şahitlikle sınırlı olmadığını açıkça dile getirmeseler bile burhan ile hüccet kelimelerinin muhtevasına şahitlikten başka delillerin de dahil edilmesi ve beyyine, burhan ve hüccet terimlerinin yakın anlamlı olarak birbirinin yerine kullanılması, dolaylı bir şekilde beyyinenin kapsamının şahitlikten daha geniş olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla fukaha arasındaki ihtilâfın uygulamada ciddi bir neticesinin olmadığı söylenebilir. Zira gerek klasik fûrû-i fıkıh kaynaklarında^[54] gerekse *Mecelle'de*^[55] *kitabü'd-da'vâ ve'l-beyyinât* ya da *kitâbü'l-kazâ* bölümlerinde şahitlikle beraber başka ispat vasıtaları da işlenmiştir. Ancak hem şahitliğin görüşler arasındaki ortak nokta olması hem de en kuvvetli ispat vasıtalarından biri kabul edilmesi sebebiyle, beyyine teriminin mutlak olarak kullanıldığı yerlerde genellikle şahitliğin kastedildiği söylenebilir.^[56]

2. BEYYİNELER ARASINDA TEÂRUZ VE TERCİH

Klasik kaynaklarda beyyinelere arasındaki çelişki çoğunlukla teâruz terimiyle ifade edildiği için başlıkta bu kelime kullanılmıştır. Teâruz hem usûl-i fıkıhtaki deliller hem de beyyinelere arasındaki çelişkiyi ortaya koyacak şekilde "birbirine denk iki hüccetten her birinin, diğerinin zorunlu kıldığı şeyin aksini gerektirecek şekilde birbiriyle karşı karşıya gelmesi"^[57] olarak tanımlanabilir. Mecelle'de ise beyyinelere arasında teâruz konusu "tenâzû' ve tercih-i beyyinât" başlığı altında işlenmiştir. Aynı zamanda söz konusu çelişkiyi belirtmek için *ihtilâf*^[58] ve *tenâkuz*^[59] terimlerinin kullanıldığı da müşahade edilmiştir.

Tercih terimi usûl-i fıkıh eserlerinde genellikle "bir tarafı destekleyen bir emâreye dayanarak onu yeğlemek"^[60] şeklinde tarif edilmiştir. *Mecelle'nin* "tercih-i beyyinât" konusu incelendiğinde, ilgili örneklerde genellikle tercih sözcüğünün fiil

[54] Serahsî, *el-Mebsût*, 17/28-200; İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 826-839; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/612-650; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 14/275-343.

[55] Mecelle, md. 1676-1783.

[56] Zeydân, *Nizâmü'l-kazâ*, 163; Bardakoğlu, "Beyyine".

[57] Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Efğanî (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993), 2/12; Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Arafê el-Vergammî et-Tûnisî, *el-Muhtasarü'l-fikhî*, thk. Hâfîz Abdurrahmân Muhammed Hayr (Dubai: Mescidü ve Merkezü'l-Fârûk Ömer b. Hattâb, 2014), 9/463; Buhûti, Mansûr b. Yûnus b. Salâhidîdîn, *Keşşâfü'l-kınâ' 'an (metn)il-İknâ'* (Beirut: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 1983), 15/245.

[58] bk. Mecelle, md. 1712.

[59] bk. Mecelle, md. 1615.

[60] Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Ömer b. İsa, *Takvîmü'l-edille fi'l-usûl*, thk. Halîl Muhyiddîn el-Meys (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), 339; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2/249; İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlîf Rûknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbüri, *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, thk. Salâh b. Muhammed b. Uveyda (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 2/175; Ebû'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasen el-Kelvezânî el-Bağdâdî, *et-Temhîd fî usûli'l-fikh*, thk. Muhammed b. Ali b. İbrahim (Cidde: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî, 1985), 4/226.

olarak kullanıldığı görülür.^[61] Bu bağlamda tercih kelimesi “beyyineler teâruz ettiği zaman, taraflardan birini destekleyen bir emâreye dayanarak onun yeğlenmesi”^[62] şeklinde tanımlanabilir.

Mecelle’de beyyineler arasında teâruz ve tercih konusu “beyyinât ve’t-tahlîf” kitabının dördüncü babında yer almaktadır. Bu bab “tenâzû‘ bi’l-eydî”, “tercih-i beyyinât”, “ihtilâf halinde iddiası kabul edilecek kimse ve tahkîm-i hâl” ve “tehâlûf” olmak üzere dört fasıldan ibarettir.^[63] Bu çalışmanın *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* bağlamında bir araştırma olması sebebiyle, konu *Mecelle*’deki başlıklar çerçevesinde işlenecektir. Ayrıca zikri geçecek meselelerle alâkalı mezhepler arasındaki temel farklılıklar da kısaca ele alınacaktır.

2.1. Tenâzû‘ bi’l-eydî

Sözlükte “ihtilâfa düşme, karşılıklı konuşma, çekişme, münakaşa etme”^[64] mâ-nalarına gelen tenâzû‘ kelimesi, terim olarak “tarafların her birinin haklı olduğunu iddia etmesi”^[65] şeklinde tarif edilebilir. *Bi’l-eydî* tabiri ise *bi* harficeri ile *yed* sözcüğünün çoğulu olan eydî lafzından ibaret olup^[66] “zilyedlik” terimini ifade etmektedir.^[67] Zilyedlik ise *Mecelle*’de “bir ayna bilfiil el koyan yahut tasarruf-ı müllak (sahibi gibi tasarruf eden) ile tasarrufu sabit olan kimse”^[68] şeklinde tarif edilmiştir. Daha açık bir şekilde “mâlik sıfatıyla veya mâlik gibi tasarruf etme niyetiyle bir ayn üzerinde kurulan fiilî hâkimiyet”^[69] olarak tanımlanabilir. Bu açıklamalardan hareketle *tenâzû‘ bi’l-eydî* tabiri “iki veya daha fazla şahsın, bir ayn üzerindeki zilyedlik vasfında ihtilâfa düşmesi”^[70] şeklinde açıklanabilir.

Ali Haydar Efendi, *Mecelle*’de bu konu ile alâkalı ilk maddede^[71] zikredilenleri ihtimaller üzerinden maddeleştirerek açıklamıştır. Buna göre birinci ihtimal, tarafların davacının gayrimenkul üzerindeki zilyedliği hususunda birbirlerini doğru-

[61] Örnekler için bk. *Mecelle*, md. 1758, 1761, 1763, 1764, 1765, 1766, 1767.

[62] Mazlum, *Mecelle Mukaddimesinde Yer Alan İspat Vasıtalarıyla İlgili Kaideler*, 49.

[63] *Mecelle*, md. 1754-1783.

[64] İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “nza”, 8/351; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhîd*, “nza”, 766; İbrâhim Mustafa vd., *el-Mu‘cemü’l-vasît*, “nza”, 914.

[65] Muhammed Ravvâs Kal‘acî, *Mu‘cemu lughatî’l-fukahâ* (Beyrut: Dârü’n-Nefâis, 2010), 127.

[66] İbrâhim Mustafa vd., *el-Mu‘cemü’l-vasît*, “zv”, 317; “yd”, 1063.

[67] Ali Haydar Efendi, *Dürrü’l-hükkâm*, 4/511; Etâsî, *Şerhu’l-Mecelle*, 5/431; Münîr el-Kadî, *Şerhu’l-Mecelle*, 4/137.

[68] *Mecelle*, md. 1679.

[69] Şevket Topal, “Zilyedlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 03.01.2022).

[70] Serahsî, *el-Mebsût*, 17/35; İbnü’l-Hümâm, *Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, Şerhu Fethi’l-kadîr ‘ale’l-Hidâye Şerhu Bidâyeti’l-mübtedî*, nr. Abdürrezzâk Gâlib el-Mehdî (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2003), 8/293; Ali Haydar Efendi, *Dürrü’l-hükkâm*, 4/511; Hacı Reşîd Paşa, *Rûhu’l-Mecelle*, 8/127.

[71] *Mecelle*, md. 1754.

lamalarıdır. Bu durumda davalı, davacının zilyedliğini kabul ettiği için davacının beyyine ikame etmesi kabul edilmez. Zaten tarafların birbirini doğrulaması, aslında ortada bir iddianın olmadığını göstermektedir. İkinci ihtimal ise birincisinin tam tersidir. Buna göre taraflar, davalının gayrimenkul üzerindeki zilyedliği konusunda birbirini doğrulamaktadır. Böyle bir ihtimal gerçekleştiğinde davacının gayrimenkulün kendine ait olduğuna dair beyyine getirmesi kabul edilmezken, davalının söz konusu aynın davacıya ait olmadığına dair yemin etmesi gerekir. Üçüncü ihtimal davalının zilyed olması ve davasını beyyine ile ispat etmesidir. Dördüncü ihtimal ise davalının zilyed olmasının yanı sıra bunu inkâr etmesi ve davacının, davalının zilyedliğini ispat etmesidir. Bu durumda davacı tarafından ikame edilen beyyine kabul edilir.^[72]

Üzerinde ihtilâf edilen bir gayrimenkuldeki zilyedlikle ilgili diğer maddede tarafların her ikisinin zilyedlik iddiasında bulunması durumu açıklanmaktadır. Eğer her iki taraf zilyed olduğunu iddia ederse ikisinden de beyyine talep edilir. Her ikisi beyyine ikame ederse, ikisinin de müştereken zilyed olduğuna hükmolunur. Taraflardan biri beyyine ileri sürmekten âciz kaldığında diğer taraf beyyine getirirse, beyyine getirenin zilyed, diğerinin de hariç (zilyed olmayan davacı) olduğuna hükmedilir. İki taraf da beyyine ikame edemezse, her ikisine diğerinin talebiyle karşı tarafın zilyed olmadığına dair yemin teklif edilir. İkisi de yeminden nükûl ederse, müştereken zilyed olduklarına hükmedilir. Eğer taraflardan biri yemin ederken diğeri nükûl ederse, yemin edenin tek başına zilyed olduğuna hükmolunur. Şayet ikisi de yemin ederse, hiçbirinin zilyed olduğuna hükmolunmaz ve hakikat ortaya çıkana kadar tevakkuf edilir.^[73]

Tarafların ikisinin de bir gayrimenkulde zilyed olduğu iddiası durumuyla ilgili *Mecelle*'de aktarılanlar; Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin görüşleri^[74] ile paralellik gösterirken Şâfiî mezhebi kaynaklarında farklı açıklamalar yapılmıştır. Bu mezhebe göre bir ayn üzerinde zilyed olduğunu iddia eden tarafların veya üçüncü bir kişinin zilyed olması fark etmeksizin, içlerinden hangisi beyyine ikame ederse onun lehine hüküm verilir. Her iki taraf da beyyine getirirse, mezhebin sahih görüşüne göre beyyinelere teâruz edeceği için hiç delil sunulmamış gibi kabul edilir. Diğer bir görüşe göre ise ya hakikat ortaya çıkana kadar beklenir ya üzerinde hak iddia edilen gayrimenkul aralarında bölüştürülür ya da kura çekilir.^[75]

[72] Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/513-514.

[73] *Mecelle*, md. 1755; Mesud Efendi, *Mir'ât-ı Mecelle*, 704; Hacı Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle*, 8/131-134; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 5/433-439; Münir el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 4/139-140.

[74] Serahsî, *el-Mebsût*, 17/32; Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârîf ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâ'ik Şerhu-Kenzî'd-dekâ'ik* (Bulak: el-Matbaatü'l-Emîriyyetü'l-Kübrâ, h. 1315), 4/329; Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr et-Tağlîbî el-Bağdâdî, *et-Telkîn fî'l-fikhi'l-Mâlikî*, thk. Ebû Üveys Muhammed Bû Hubze (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 2/215; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (İmbaba: y.y., 1997), 6/154.

[75] Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfi'î* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 3/413; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/636-637.

2.2. Tercih-i Beyyinât

Mecelle'nin "beyyinât ve't-tahlîf" kitabının dördüncü babının ikinci faslı "tercih-i beyyinât" başlığı altında ele alınmıştır. Bu fasıldaki maddeler "Beyyine, hilâf-ı zâhiri ispat için, yemin aslın bekası içindir."^[76] kaidesine dayandırılmıştır. Kaide-den hareketle, ilgili maddelerde zâhirin veya aslın desteklediği tarafa göre davacı ve davalı belirlenerek beyyineler arasında tercihte bulunulmuştur.^[77]

Mecelle şerhlerinin bazılarında *tercih-i beyyinât* konusu çerçevesinde, beyyineler teâruz ettiğiinde bunun giderilmesi için üç yöntem zikredilmiştir. İlk yöntem teâruz eden beyyinelerden birinin tercih edilip diğerinin reddedilmesidir. İkincisi teâruz halindeki beyyinelerin birbiriyle eşit ve ikisiyle amel etmenin mümkün olmasıdır. Son yöntem ise beyyineler birbiriyle eşit iken her ikisiyle amel etmenin mümkün olmayıp hepsinin tesâkut etmesidir.^[78] Bu fasılda yer verilen maddelerde, zikredilen üç yöntemden hangisinin izlenmesi gerektiği örneklerle birlikte beyan edilmiştir. İlgili maddeler konularına göre yedi kısımda incelenebilir:

a. *Müstakil olarak zilyedlik iddiasında bulunan ile ortaklık iddiasında bulunan beyyineleri arasında tercih*: "Tercih-i beyyinât" faslındaki ilk maddede bir mal üzerinde taraflardan birinin müstakil diğerinin müştereken zilyed olduğu iddiasıyla birlikte her ikisinin de beyyine getirdiği durum ele alınmıştır. İlgili maddeye göre bu durumda müstakil olarak zilyedlik iddiasında bulunanın beyyinesi tercih edilir. Eğer her iki taraf müstakil olarak kendisinin zilyed olduğunu iddia eder ve bunu ispatlayan bir beyyine ikame ederse, bu mal üzerinde ortak oldukları şeklinde hüküm verilir. Şayet taraflardan biri beyyine ileri sürerken diğeri bundan âciz kalırsa, malın müstakil olarak beyyine getiren tarafa ait olduğuna hükmolunur.^[79] Zira müstakil zilyedlik iddiasında bulunan taraf, -evin yarısında ortaklık iddiası bulunan başka bir taraf olduğu için- hariç (zilyed olmayan davacı) kabul edilir. Beyyine ikame etme yükümlülüğü davacıya ait olduğu için^[80] bu meselede haricin beyyinesi muteberdir. Nitekim beyyinenin hilâf-ı zâhiri ispat için getirilmesi gerektiğini belirten kaide^[81] zilyedlikle zâhir olan durumun aksini savunan davacının beyyinesinin kabul edilmesini gerektirir.^[82]

[76] *Mecelle*, md. 77.

[77] Hacı Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle*, 8/134; Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 4/137-141.

[78] Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/519-520; Hacı Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle*, 8/134-135; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 5/440-443; Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 4/141-142.

[79] *Mecelle*, md. 1756.

[80] *Mecelle*, md. 76.

[81] *Mecelle*, md. 77.

[82] Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/519-520; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 5/444-447; Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 4/142.

Mecelle' de bu meseleyle alâkalı aktarılanlar Hanefiler'in^[83] ve Hanbeliler'in^[84] meşhur olan görüşleri ile aynıdır. Mâlikiler'in bu hususla ilgili iki görüşü nakledilmiştir. Bunların birine göre malın dörtte üçü müstakil olarak zilyedlik iddiasında bulunan kişi için, kalan dörtte biri ise ortaklık iddia eden taraf içindir. Diğer görüşlerine göre taraflar evi eşit olarak bölüşürler.^[85] Şâfiî hukukçular ise malın yarısının müstakil olarak zilyedlik iddia eden tarafa ait olduğunu belirtirken diğer yarısı için kura çekme, bu yarımı da aralarında bölüşürme ve her iki tarafın bu kısımdaki hakkını düşürme şeklinde üç farklı görüş nakletmişlerdir.^[86]

b. Zilyedin ve haricin (zilyed olmayan davacının) beyyineleri arasında tercih: Zilyed ve haricin her ikisinin beyyine getirdiği durumda tercih yapılabilmesi, iddialarının mutlak veya mukayyed mülkiyetle ilgili olması yahut tarih belirtilip belirtilmemesi ihtimallerine göre farklılık göstermektedir. İlgili maddeler, bu ihtimaller esas alınarak şu şekilde incelenebilir:

b.a. Tarih beyan edilmeyen mutlak mülkiyet davası: *Mecelle'* de mutlak mülkiyetten kasıt "miras ve satın alma gibi bir mülk edinme sebebiyle mukayyed olmayan mülkiyet"^[87] şeklinde açıklanmıştır. Bu davalarda, haricin beyyinesine itibar edileceği dile getirilmiştir.^[88] Zilyed zâhire tutunduğu için davalı sayılmış ve beyyine ikame etmekle davacının yükümlü olması sebebiyle haricin beyyinesi tercih edilmiştir. Zira haricin ileri sürdüğü beyyine, mülkün hariçtekine, yani kendisine ait olduğunu ortaya koyduğu için daha kuvvetlidir.^[89] Meseleye dair şöyle bir örnek verilmiştir:

"Bir kimse, başkasının elinde olan bir ev için 'Bu ev benim mülkümdür. Şu kişi, haksız yere bu evi sahiplendi ve ben bu evin bana teslim edilmesini talep ediyorum.' dediğinde, zilyed olan da 'Bu ev benim mülkümdür. Bu sebeple, haklı olarak onu sahiplen-dim.' derse, haricin beyyinesi tercih edilir."^[90]

[83] Serahsî, *el-Mebsût*, 17/85; Ebû Hafs (Ebû Muhammed) Hüsâmüddîn es-Sadrü's-şehîd Ömer b. Abdilazîz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî, *Şerhu Edebi'l kâdî li'l-Hassâf*, thk. Muhyî Hilâl es-Serhân (Bağdat: Matbaatü'l-İrşâd, 1977), 3/237.

[84] İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 6/166.

[85] Ebû Muhammed Abdullah b. Ebî Zeyd Abdîrahmân el-Kayrevânî en-Nefzî, *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât 'alâ mâ fî'l-Müdevvene min gayrihâ mine'l-ümmehât*, thk. Muhammed Abdülazîz ed-Debbâğ (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1999), 9/48.

[86] Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir fî fikhil-İmâmi's-Şâfiî*, thk. Ali M. Muavvaz-Âdil Ahmed Abdümevcûd (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 17/373.

[87] *Mecelle*, md. 1678.

[88] *Mecelle*, md. 1757.

[89] Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/523; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 5/451; Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 4/143.

[90] *Mecelle*, md. 1757.

Mecelle'de nakledilen bu açıklamalar Hanefîler'in^[91] ve Hanbelîler'in meşhur görüşleri^[92] ile paralellik göstermektedir. Mâlikî ve Şâfiîler'e göre ise zikredilen durumda ya tarafların her ikisi birbirini yalanlayan beyyiner ikame ettikleri için delillerin ikisi de kabul edilmez ve dava konusu olan mal zilyedin elinde kalır ya da zilyedlik vasfının desteklediği kişinin beyyinesi tercih edilir.^[93]

b.b. Satın alma gibi tekrarı mümkün bir sebeple mukayyed olan ve tarih beyan edilmeyen mülkiyet davaları: Bu meseleyle ilgili maddede tıpkı bir öncekinde olduğu gibi haricin beyyinesinin tercih edileceği belirtilmiştir. Ancak hem davacı hem de davalı iddia konusu olan malı, aynı şahıstan aldığı iddia ederse zilyedin beyyinesi kabul edilir.^[94] Konuya dair şöyle bir örnek verilmiştir:

“Bir kimse, başka bir kimsenin elinde olan bir dükkân için ‘O benim mülkümdür, bu dükkânı ben Zeyd'den aldım. Benim mülkümden, bu adam haksız yere onu sahipleniyor.’ diye iddia ettiğinde, zilyed olan ‘Ben onu Bekir'den aldım.’ ya da ‘O bana babamdan miras kaldı.’ diyerek, bu dükkânı sahiplendiğini söylese, haricin beyyinesi tercih edilir. Ancak eğer zilyed ‘Ben bu dükkânı Zeyd'den aldım.’ derse, zilyedin beyyinesi tercih edilir.”^[95]

Mecelle'deki konuyla ilgili açıklamalar Hanefî mezhebi kaynaklarında nakledilenlerle paralellik göstermektedir.^[96] Mâlikî ve Şâfiîler'e göre zikredilen her iki durumda zilyedin beyyinesi tercih edilir.^[97] Hanbelîler tarafların malı üçüncü bir kişiden satın aldığı iddia etmesi gibi bir ayrıma gitmeksizin, böyle bir dava söz konusu olduğunda tarih beyan edilmeyen mutlak mülkiyet davasındaki gibi hüküm verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.^[98]

b.c. Hayvanın yavrulaması (nitâc) gibi tekrarı mümkün olmayan bir sebeple mukayyed olan mülkiyet davaları: *Mecelle*'nin ilgili maddesinde bu şekildeki mülkiyet davalarında zilyedin beyyinesinin tercih edileceği belirtilmiştir. “Örneğin zilyed ve hariç bir tayın üzerinde ihtilâf ederek, her biri bu tayın kendi atından doğdu-

[91] Serahsî, *el-Mebsût*, 17/30; Cemâleddin Abdürrahim İmâdüddin el-İmâdî el-Merginânî, *Fusûlü'l-ihkâm li usûlü'l-ahkâm* (İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Beyazıt, 2451), 115a.

[92] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 14/279-280.

[93] Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Beyrut: Matbaatü's-Seade, h. 1323), 5/186-187; Ebû Âsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Herevî el-Abbâdî, *el-İsrâf fî edebî'l-kadâ ve gâvâmi'zî'l-hükûmât* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, 359), 84b; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 3/413.

[94] *Mecelle*, md. 1758.

[95] *Mecelle*, md. 1758.

[96] İbn Mâze, Ebû'l-Meâlî Bürhânüddîn Mahmûd b. Ahmed, *el-Muhîtu'l-burhânî fî'l-fikhi'n-Nu'mânî*, thk. Abdülkerîm Sâmî el-Cündî, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 7/60.

[97] Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Alî el-Haraşî el-Mâlikî, *Şerhu Muhtasarı Halîl* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 7/231-232; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî, *Tuhfetü'l-muhtâc bi şerhi'l-Minhâc* (Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1938), 10/333.

[98] İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 16/297-298.

ğunu iddia ederse, zilyedin beyyinesi tercih edilir.”^[99] Fukahanın çoğunluğu, söz konusu durumda zilyedin beyyinesinin tercih edilmesi gerektiği görüşünde birleşmişlerdir.^[100]

b.d. Tarih belirtilen davalar: Mecelle'deki ilgili maddeye göre tarih belirtilen davalarda, daha erken tarih zikreden tarafın beyyinesi tercih edilir. Örneğin:

“Bir kimse, başkasının elinde olan bir arsa için ‘Ben bu arsayı bir sene önce, falan kişiden satın aldım.’ diye iddia ettiğinde, zilyed olan ‘Bu arsa bana beş sene önce vefat eden babamdan kaldı.’ derse, zilyedin beyyinesi tercih edilir. Ancak eğer babasının altı ay önce vefat ettiğini söylerse, haricin beyyinesi tercih edilir.”^[101]

Ayrıca bir sonraki maddede hayvanın yavrulaması (nitâc) davalarında tarihe dikkat edilmemesi gerektiği açıklanmıştır. Hayvanın yavrulaması davalarında “ancak müddeâ bihin yaşının, zilyedin söylediği tarihe muvafık olmayıp, haricin ifade ettiği tarihe uygun olduğu durumda, haricin beyyinesi tercih edilir.”^[102]

Mecelle'nin tarih belirtilen davalarla ilgili maddesi Hanefi, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin görüşleriyle aynıdır.^[103] Şâfiîler'in de bir görüşü bu doğrultudadır. Diğerine göre ise tarafların beyyineleri eşitmiş gibi kabul edilerek tarihe itibar edilmez ve zilyedin beyyinesi tercih edilir.^[104]

c. Bazı akitlerle ilgili ikame edilen beyyineler arasında tercih: “Tercih-i beyyinât” faslında yer verilen maddelerden bir kısmında alışveriş, hibe, rehin, icâre ve âriyet gibi birtakım akitlerle alâkalı oluşabilecek ihtilâflarda, tarafların iddialarına yönelik getirdikleri beyyineler arasında nasıl tercihte bulunulacağı açıklanmıştır.^[105] Konuyla ilgili maddeler şu şekilde ele alınabilir:

c.a. Ziyade beyyinesinin tercihi: Bu ifadeden borç, akit konusu olan mal ya da satılan malın ücreti gibi hususlarda ihtilâf gerçekleştiğinde miktarın daha fazla

[99] Mecelle, md. 1759.

[100] Sadrüşşehîd, *Şerhu Edebil' kâdî*, 3/237; Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, thk. Saîd Bekdâş (Medine: Dârü's-Sirâc, 2019), 5/316-317; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısırî el-Karâfî, *ez-Zahîre*, nşr. Muhammed Bûhubze (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 11/11; Abbâdî, *el-İşrâf* (Yeni Cami, 359), 84b; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 16/279.

[101] Mecelle, md. 1760.

[102] Mecelle, md. 1761.

[103] Mergînânî, Cemâleddin, *Fusûlü'l-ihkâm*, (Beyazîd, 2451), 115a; Ahmed b. Guneym en-Nefrâvî, *el-Fevâki-hü'd-devânî alâ risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995), 2/228; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 16/279.

[104] Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb (Cidde: Dârü'l-Minhâc, 2007), 19/144.

[105] Mecelle, md. 1762, 1763, 1764, 1765.

olduğunu ispat eden beyyinenin tercih edileceği kastedilmektedir.^[106] *Mecelle*'deki ilgili maddede ziyadelik vasfının bir tercih sebebi olduğu “Ziyade beyyinesi evlâdır...”^[107] şeklinde dile getirilmektedir. Bu madde “Berâet-i zimmet asıldır.”^[108] kaidesine dayanmaktadır. Zira ihtilâf söz konusu olan borcun, malın ya da ücretin karşı tarafın iddiasından daha az olduğunu savunan kişi, kendisine nisbet edilen fazla miktardan zimmetinin berî olduğunu iddia etmektedir. Bu sebeple berâet-i zimmet aslına tutunan taraf davalı sayılacağı için, her iki tarafın beyyine ikame ettiği durumda miktarın fazla olduğunu ispatlayan davacının beyyinesi tercih edilir.^[109]

Mecelle'de zikredilen bu madde Hanefî fukahasının görüşü^[110] ile aynıdır. Şâfiîler'e göre böyle bir ihtilâf söz konusu olduğunda yemini ile birlikte müşterinin sözüne itibar edilir.^[111] Mâlikî ve Hanbelîler'e göre ise bu durum, taraflara karşılıklı yemin ettirilmesini (tehâlûf) gerektirir.^[112]

c.b. Temlik beyyinesinin âriyet beyyinesine tercihi: Mecelle'deki ilgili maddeye göre bir malın mülkiyet devrini sağlayan hukukî bir işlemle satıldığını ispatlayan beyyine, âriyet olarak verildiğini ortaya koyan beyyineye tercih edilir. “Örneğin bir kimse başka bir kişinin elinde olan mal için ‘Ben sana bunu âriyet olarak vermiştim.’ diyerek geri vermesini istediğinde, davalı ‘Sen bana bu malı satmıştın.’ veya ‘Hibe etmişsin.’ derse bey’ ya da hibe beyyinesi tercih edilir.”^[113] Aslında bu madde “Ziyade beyyinesi evlâdır...”^[114] maddesine dayanmaktadır. Zira âriyet, akit konusu olan malın sadece menfaat mülkiyetine sahip olmayı gerektirirken, temlik hem aynına hem de menfaatine mâlik olmayı icap ettirir. Dolayısıyla temlik beyyinesi daha fazla olanı ispat ettiği için âriyet deliline tercih edilir. Buradan hareketle söz konusu maddenin “Berâet-i zimmet asıldır.”^[115] kaidesinin sonuçlarından biri olduğu söylenebilir.^[116] Hanefî mezhebi kaynaklarında da bu konudaki görüşün “Temlik beyyinesi, âriyet beyyinesinden evlâdır.”^[117] şeklinde zâbit haline getirildiği görülmektedir.

[106] Hacı Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle*, 8/147-148; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 5/482.

[107] *Mecelle*, md. 1762.

[108] *Mecelle*, md. 8.

[109] Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 1/25; Muhammed Saîd er-Râvî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/24-25; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/26-27; Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/63.

[110] Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'i' u's-sanâ'i' fî tertibi's-şerâ'i'*, thk. Ali M. Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 8/443.

[111] Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, 7/246.

[112] Haraşî el-Mâlikî, *Şerhu Muhtasarı Halîl*, 5/196; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 3/145.

[113] *Mecelle*, md. 1763.

[114] *Mecelle*, md. 1762.

[115] *Mecelle*, md. 8.

[116] Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/536; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/26-27; Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 4/148.

[117] İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî, *el-Bahrü'r-râ'ik şerh-u Kendzi'd-dekâ'ik*, nşr. Zekeriyyâ Amîrât (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 7/193.

c.c. Bey' beyyinesinin, hibe, rehin ve icâre beyyinesine tercihi: Mecelle'de bu konuyla alakalı maddeye göre bir malın satın alındığını ispatlayan beyyine ile hibe veya rehin olarak alındığını yahut kiralandığını ortaya koyan beyyine teâruz ettiğinde bey' beyyinesi tercih edilir.^[118] Aslında bu madde de “Ziyade beyyinesi evlâdır...”^[119] maddesinin ve dolayısıyla “Berâet-i zimmet asıldır.”^[120] kaidesinin bir sonucudur. Zira bey' muâvazalı akitlerden olduğu için hibeden, akit konusu olan malın hem maddî varlığına hem de menfaat mülkiyetine mâlik olmayı gerektirmesi sebebiyle de icâreden daha kuvvetlidir. Ayrıca rehlin teminat gayeli akitlerden olması sebebiyle ondan daha kuvvetlidir. Bu sebeple bey' beyyinesinin, ziyade olanı ispat ettiği kabul edilir.^[121] “Örneğin; Bir kimse, başka bir kimseye ‘Ben sana falanca malı sattım, ücretini öde.’ dediğinde, karşı taraf ‘Sen bunu bana hibe etmiştin.’ derse, bey' beyyinesi tercih edilir.”^[122] İslâm hukukçularının çoğunluğu da böyle bir ihtilâf söz konusu olduğunda bey' beyyinesinin tercih edilmesi gerektiği görüşünde ittifak etmişlerdir.^[123]

c.d. Âriyetin, mutlak olarak verildiğini ortaya koyan beyyinenin tercihi: Mutlak âriyette âriyet olarak alınan mal, örf ve âdetin çizmiş olduğu sınırlar çerçevesinde zaman, mekân ve şekil açısından istenildiği gibi kullanılabilir.^[124] Âriyet akdinin mutlak olması hilâf-ı asıl, mukayyed olması ise asıl olduğu için akdin mutlak olduğunu iddia eden taraf davacı sayılır ve ihtilâf halinde onun beyyinesi tercih edilir.^[125] Konuya dair verilen örnek şu şekildedir:

“İâre edilen bir at, müsteîrin elinde telef olduğunda, muîr ‘Onu sana dört gün kullanman için iâre etmiştim ve sen bu süre zarfında onu bana teslim etmedin. Beşinci günde senin elinde helak oldu. Bu sebeple onun kıymetini tazmin et.’ dediğinde, müsteîr ‘Sen öyle dört gün diye bir takyidde bulunmadın ve alehtlak o malı kullanmam için bana iâre ettin.’ diye iddiada bulunursa müsteîrin beyyinesi (akdin mutlak olduğunu ispatlayan beyyine) tercih edilir.”^[126]

d. Sıhhat ve maraz-ı mevt beyyineleri arasında tercih: “Sıhhat ve maraz-ı mevt beyyineleri” tabiri ile hukukî sonuçları olan bir fiilin fâili hem sağlıklıyken hem de

[118] Mecelle, md. 1764; Ali Haydar Efendi, *Dürrerü'l-hükkâm*, 4/536; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 5/486-487; Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 4/148.

[119] Mecelle, md. 1762.

[120] Mecelle, md. 8.

[121] Ali Haydar Efendi, *Dürrerü'l-hükkâm*, 4/536; Hacı Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle*, 8/149; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 5/486-487; Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 4/148-149.

[122] Mecelle, md. 1764.

[123] İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 7/193; Ebül-Kasım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm er-Râfî el-Kazvîni, *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*, thk. Ali M. Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmecvîd (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 5/391; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/356.

[124] Mecelle, md. 816.

[125] Mecelle, md. 1765; Ali Haydar Efendi, *Dürrerü'l-hükkâm*, 4/538; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/218; Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 4/149.

[126] Mecelle, md. 1765.

ölüm hastalığına yakalandığında vuku bulduğuna dair birbiriyle teâruz eden beyyineler kastedilmektedir. *Mecelle*'ye göre teâruz eden bu beyyinelerden söz konusu eylemin sağlıklıyken gerçekleştiğini ispat eden tercih edilir. "Örneğin bir kimse, vârislerinden birine, bir malı hibe edip vefat ettiğinde, başka bir vâris onu maraz-ı mevt halinde hibe etmiş olduğu, mevhubün leh ise sıhhatinde hibe ettiği iddiasında bulunursa, mevhubün lehin beyyinesi tercih edilir."^[127]

Sıhhat beyyinesinin tercihi "Hâdis olan işte asıl olan, onu en yakın vaktine izâfe etmektir."^[128] kaidesinin sonuçlarından biridir. Zira örnekteki ihtilâf, hibe edilen vakit ile alâkalıdır. İddia edilen iki vakitten yakın olanı maraz-ı mevt hali olduğuna göre, bu asla tutunan taraf davalıdır. O halde fiili uzak vaktine izâfe eden taraf -hilâf-ı aslı savunduğundan dolayı- davacı olacağı için onun beyyinesi tercih edilir.^[129] *Mecelle*'nin bu maddesi Hanefî mezhebinin görüşü ile paralellik gösterirken^[130] Şâfiîler'e göre maraz-ı mevt beyyinesinin tercih edilmesi gerekir.^[131]

e. Akıl ve cünûn ile ateh beyyineleri arasında tercih: "Akıl ve cünûn ile ateh beyyineleri" ifadesi ile fikhî sonuçları olan bir fiilin fâili hem akıllıyken hem de mecnun ya da ma'tûh iken vuku bulduğuna dair birbiriyle teâruz eden beyyineler kastedilmektedir. *Mecelle*'nin ilgili maddesine göre teâruz eden bu beyyinelerden, fâilin akıllıyken söz konusu fiili gerçekleştirdiğini ispatlayana tercih edilir. Zikredilen örneğe göre:

"Bir kimse 'Sen akıllı iken evini senden şu kadar dirheme satın aldım.' diye bir iddiada bulduktan sonra, o kişi de 'Alışveriş esnasında ben mecnun idim.' diye iddia etse ve her ikisi de iddiasını ispat için beyyine getirirlerse, satıcının akıllı olduğunu iddia edenin delili tercih edilir."^[132]

Zira mecnun olan kişinin yaptığı akit bâtul olduğundan dolayı, bunun aksini iddia eden taraf beyyine getirirse, hilâf-ı zâhir ispat edilmiş olur.^[133] Hanefî mezhebi kaynaklarında da bu durumda akıl beyyinesinin tercih edileceği ifade edilirken^[134]

[127] *Mecelle*, md. 1766; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/538-539; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 5/490-491; Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 4/150.

[128] *Mecelle*, md. 11.

[129] Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/538-539; Hacı Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle*, 8/151; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 5/492; Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/68; 4/150.

[130] İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 7/193.

[131] Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Menûfî el-Ensârî el-Mısırî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 6/55.

[132] Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/539; Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 4/151.

[133] Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 5/492-493.

[134] İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 7/193; İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz el-Hüseynî ed-Dimaşkı, *Kurretü 'uyûni'l-ahyâr tekmiletü Redd'il-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Tenvirî'l-Ebsâr*, thk. Ali M. Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Riyad: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 2003), 11/242.

Mâlikî ve Şâfilîlere göre cünûn beyyinesine itibar edilir.^[135]

f. Bir şeyin sonradan meydana getirildiğini gösteren (hudûs) beyyine ile o şeyin eskiden beri var (kadîm) olduğunu ispatlayan beyyine arasında tercih: Mecelle'de aktarılanlara göre bir şeyin sonradan meydana getirildiğini gösteren beyyine ile o şeyin kadîm olduğunu ispatlayan beyyine teâruz ettiğinde hudûs delili tercih edilir. Örneğin:

“Bir kimsenin mülkünden geçen su yolunun, sonradan yapıldığı ya da eskiden beri mevcut olduğu hususunda ihtilâf çıktığında, ev sahibi, yeni yapıldığını iddia ederek bunun kaldırılmasını isterse, su yolunun sahibi de bunun eski olduğunu iddia ederse, ev sahibinin beyyinesi tercih edilir.”^[136]

Zikredildiği üzere hudûs beyyinesinin tercih edilmesinin gerekliliği “Kadîm, kıdemi üzere terk olunur.”^[137] kaidesinin sonuçlarından biridir. Buna göre başlangıçta bilinmeyen şey hilâfına delil getirilmedikçe bulunduğu hal üzere kalır. “Hakku'l-mürûda, hakku'l-mecrâda ve hakku'l-mesilde kadîme itibar olunur.”^[138] maddesi de aksine beyyine ikame edilmediği sürece kadîme itibar edilmesi gerektiğini belirtmektedir. O halde tarafların her ikisi beyyine getirirse bir şeyin sonradan meydana getirilmesi zâhîrin hilâfı olacağı için hudûs delili tercih edilir.^[139] Bu görüş Hanefî fukahasının aktardıkları^[140] ile aynıyken, Şâfilîlere göre böyle bir teâruz vuku bulduğunda söz konusu şeyin kadîm olduğunu ispatlayan beyyine tercih edilir.^[141]

g. Râcih tarafın beyyine ikame etmekten âciz kalması durumu: “Tercih-i beyyinât” faslında yukarıda açıklanan hususlara yer verildikten sonra, râcih tarafın beyyine getirememesi ihtimali ele alınmıştır. Buna göre “Râcih taraf, beyyine ikame etmekten âciz kalırsa mercûh taraftan beyyine getirmesi istenir. Eğer iddiasını ispat edebilirse bu beyyineye binaen hüküm verilir. Aksi takdirde râcih tarafın talebi ile mercûha yemin teklif edilir.”^[142] “Mercûh taraf beyyine ile iddiasını ispatladığında, buna binaen hüküm verildikten sonra râcih taraf beyyine ikame etmek isterse, bundan sonra ona bakılmaz.”^[143] Örneğin tarih beyan edilmeyen mülk-i

[135] Karâfî, *ez-Zahîre*, 10/190; Râfî, *el-'Azîz*, 13/282; Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerîyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî, *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*, nşr. Muhammed ez-Zührî el-Gamrâvî (Mısır: el-Matbaatü'l-Meymeniyye, h. 1313), 4/422.

[136] Mecelle, md. 1768.

[137] Mecelle, md. 6.

[138] Mecelle, md. 1224.

[139] Muhammed Saîd er-Râvî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/21-22; Âsaf, *Mir'âtü'l-Mecelle*, 9; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/23; Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 4/61-62.

[140] İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 7/193; İbn Âbidîn, *Kurretü 'uyûni'l-ahyâr*, 11/260.

[141] Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/55.

[142] Mecelle, md. 1769; Ali Haydar Efendi, *"Dürerü'l-hükkâm"*, 4/544.

[143] Mecelle, md. 1770.

mutlak davalarında ilk olarak hariçten beyyine talep edilir. Eğer delil getirmekten âciz kalırsa zilyeden beyyine istenir. Şayet zilyed bir beyyine ile iddiasını ispatlayabilirse, bu delile binaen hüküm verilir. Hüküm verildikten sonra hariç, beyyine ikame etmek isterse değerlendirilmez. Ancak zilyed de beyyine ikame etmekten âciz kalırsa, haricinin talebi ile zilyede yemin teklif edilir.^[144]

2.3. İhtilâf Halinde İddiası Kabul Edilecek Kimse ve Tahkîm-i Hâl

Önceki iki fasılda beyyineler arasındaki teâruzun, râcih ve mercûh tarafların tespit edilerek giderilebileceğine değinilmiştir. Taraflardan hangisinin râcih hangisinin mercûh olduğu belirlenemediğinde beyyineler her açıdan eşitse iki tarafın deliline de itibar edileceği, sadece biri beyyine getirebildiyse de ona binaen hüküm verileceği açıklanmıştır. “İhtilâf halinde iddiası kabul edilecek kimse ve tahkîm-i hâl” faslında ise taraflardan hiçbirinin iddiasını beyyine ile ispatlayamadığı bazı meselelere yer verilmiştir. Bu meselelerdeki temel kural, yemini ile birlikte zâhiri veya aslı savunan tarafın sözüne itibar edilmesidir. Ancak yemin gerekmeksizin taraflardan birinin sözüne itibar edilen bazı davalar da bulunmaktadır. İlgili maddeler, konularına göre altı kısımda incelenebilir:

a. İlk madde, eşlerin evin eşyaları üzerinde ihtilâfa düşmeleri durumuyla alâkalıdır. Buna göre ister evliyen ister boşamadan sonra eşler arasında gerçekleşebilecek böyle bir ihtilâfta, iki taraf da kendisi için uygun olan eşyaların karşı tarafa ait olmadığına dair yemin eder ve bu şekilde hem kadının hem de kocanın sözüne itibar edilir. Hem kadınlar hem de erkekler için uygun olabilecek eşyalarda ise kocanın, karısının eşyaları üzerindeki zilyedlik vasfı ortaya çıkacağı için zâhiri savunduğu kabul edilir ve onun sözü muteber sayılır.^[145] Şayet bu ihtilâf eşlerden biri vefat ettikten sonra kalan ile ölenin vârisleri arasında vuku bulursa, vârisler ölenin yerine geçer. Şu farkla ki eğer taraflardan ikisinin de beyyinesi yoksa, hem kadınlar hem de erkekler için uygun olan eşyalarda yeminiyle birlikte hayatta olan eşin lehine hüküm verilir. Ancak eşler aynı zamanda vefat ederse, böyle bir ihtilâfta kocanın vârislerinin sözüne itibar edilir.^[146]

Mecelle' nin esas aldığı bu görüş Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebi kaynaklarında nakledilenlerle^[147] paralellik göstermektedir. Şâfiî fukahasına göre ise zikredilen bütün ihtimallerde, -tarafların beyyinesi yoksa- eşyaların eşler arasında eşit

[144] Mecelle, md. 1757; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/544-545; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 5/495-497; Münir el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 4/152-153.

[145] Mecelle, md. 1771; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/548; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 5/502; Münir el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 4/154.

[146] Mecelle, md. 1772.

[147] Zeylaî, *Tebyînü'l-Hakâ'ik*, 4/312; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/266-267; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 6/171.

bir şekilde paylaşılması gerekir.^[148]

b. Zikredilen diğer bir ihtilâf konusu, telef olan hibenin geri istenmesiyle alâkalıdır. Buna göre “Vâhib hibeyi geri istediğinde, mevhûbün leh, hibenin telef olduğunu iddia ederse yemin gerekmeksizin mevhûbün lehine sözüne itibar edilir.”^[149] Örnek incelendiğinde “Ârızî sıfatlarda asıl olan, yok olduğudur.”^[150] kaidesiyle teâruz ettiği ortaya çıkmaktadır. Zaten bu durum, kaidenin istisnalarından sayılmıştır. Şayet örnek, kaidenin bir istisnası olarak kabul edilmezse mevhûbün lehine ârızî bir vasıf olan hibenin telef olduğunu, yani aslın hilâfını iddia etmesi dolayısıyla sözüne itibar edilebilmesi için beyyine getirmesi gerekir.^[151]

Mecelle'nin bu durumu bir istisna olarak görmesi, Hanefî mezhebinin hibeden rüçû konusundaki görüşlerine dayanmaktadır. Zira Hanefî fukahasına göre kabzdan sonra vâhibin hibeden rücu edebilmesi için ya mevhûbün lehine rızası ya da hâkimin hükmü gereklidir. Şayet vâhib, verdiği hibeyi zorla geri alırsa gâsıp sayılır. Kabzdan sonra hibe, mevhûbün lehine mülkü olur ve mâlikin sahip olduklarıyla alâkalı söyledikleri, beyyine ikame etmesine gerek kalmaksızın doğru kabul edilir.^[152] Diğer üç mezhebe göre ise kabzdan sonra -babanın çocuğuna hibesi gibi bazı durumlar dışında- hibeden rüçû edilebilir.^[153]

c. Bahsi geçen konulardan biri de emanet alan kimsenin, berâet-i zimmeti hakkında yeminiyle birlikte tasdik olunmasıyla alâkalıdır. Söz gelimi müstevdî ile müstevdâ' arasında vedianın geri verilip verilmediği hususunda bir ihtilâf hâsıl olduğunda; müstevdâ' geri verdiğini ileri sürerken, karşı taraf aksini iddia ediyorsa, yeminiyle birlikte müstevdâ'nın sözü muteber kabul edilir.^[154] Bu madde “Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması asıldır.”^[155] kaidesinin istisnalarından biridir. Zikredilen kaideye göre söz konusu örnekte -beyyine ile aksi ispatlanmadığı sürece- asıl olan vedianın müstevdâ'nın elinde bulunmasıdır. Dolayısıyla bu durumda müstevdî'nin sözüne itibar edilmesi gerekir. Ancak meseleye müstevdâ' penceresinden baktığımızda, onun da berâet-i zimmet aslına tutunduğu görülür. Berâet-i zimmet

[148] Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Üm*, thk. Rifat Fevzî Abdülmuttalib (İskenderiye: Dârü'l-Vefâ, 2001), 6/248-249.

[149] Mecelle, md. 1773.

[150] Mecelle, md. 9.

[151] Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 1/26; Hacı Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle*, 1/80-81; 8/160; Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/65-66; Ahmed Zerka, *Şerhu'l-kavâ'id-i'fihkiyye*, 120.

[152] Serahsî, *el-Mebsût*, 12/51; Mergînânî, Burhâneddin, *el-Hidâye*, 5/505; Mecelle, md. 861-865; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 5/504; Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 4/155-156.

[153] İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 713; Râfiî, *el-'Aziz*, 6/324; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/277.

[154] Mecelle, md. 1774.

[155] Mecelle, md. 5.

aslı diğer asla üstün tutularak, müstevda'ın davalı olacağı kabul edilmiştir.^[156]

Klasik kaynaklar incelendiğinde İslâm hukukçularının çoğunluğunun emanet bırakılan kişinin berâet-i zimmeti hakkında yeminiyle birlikte tasdik olunacağı görüşünde ittifak ettikleri görülür.^[157] Ayrıca Hanefî mezhebinde bu görüş “Kendisine emanet bırakılan kimsenin iddia ettiği şeyde, yeminiyle birlikte sözüne itibar edilir. / القول قول الأمين فيما يدعيه مع اليمين.”^[158] şeklinde zâbit haline getirilmiştir.

d. Konunun örnekler üzerinden açıklandığı bir sonraki maddeye göre bir kişinin herhangi birine muhtelif borçları varsa ve borcun bir miktarını ödedikten sonra alacaklı, hangi borcun ödendiğine dair bir dava açarsa borçlunun sözü muteber sayılır. Zira borçlu, verdiği miktarın ne için olduğunu bilen kişidir.^[159] Zikredilen örneğe göre:

“Bir kimse, komisyoncu vasıtasıyla bir mal satın aldıktan sonra, ona bir miktar para verdiği komisyoncu bu paranın, komisyon ücreti olduğunu iddia ederse, müşteri de aldığı malın bedeli olduğunu ileri sürerse, parayı verenin sözüne itibar edilir.”^[160]

Mecelle'deki bu hüküm, Hanefî ve Şâfiî mezheplerinin görüşleri^[161] ile aynıdır. Mâlikîler'e göre ise zikredilen örnekteki gibi taraflar ihtilâfa düşerse, ödenen miktarın yarısının satın alınan malın bedeli, diğer yarısının ise komisyon ücreti olduğu kabul edilir.^[162]

e. Tahkîm-i hâl ile ilgili zikredilen ihtilâf konularından biri kira süresi biten su değirmeninin suyunun, kira müddetinde kesilip kesilmediğiyle alakalıdır. Bu madde, *Mecelle* mukaddimesindeki “Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması asıldır.”^[163] kaidesine dayanmaktadır.^[164] Konuya dair verilen örnek şu şekildedir:

“Kıracı, kira müddeti içerisinde suyun kesildiğini dile getirerek, o sürenin kira ücretini vermek istemediğinde, kiralayan kişi ile aralarında bununla ilgili bir ihtilâf hâsıl

[156] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/24; Hacı Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle*, 1/76; 8/160; Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/60; Ahmed Zerka, *Şerhu'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 93.

[157] Serahsî, *el-Mebsût*, 11/113; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî, *el-Kâfî fî fikhi ehli'l-Medîne*, thk. Muhammed Ahîd Mâdîk el-Moritânî (Riyad: Mektebetü'r-Riyad, 1980), 2/803; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/119.

[158] İbn Nüceym, *el-Fevâ'idü'z-Zeyniyye fî mezhebi (fikhi)'l-Hanefiyye*, nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlû Süleyman (Beyrut: Dârü İbnî'l-Cevzi, ts.), 104.

[159] *Mecelle*, md. 1775.

[160] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, 4/554; Hacı Reşid Paşa, *Rûhu'l-Mecelle*, 8/162; Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 4/156.

[161] Serahsî, *el-Mebsût*, 20/82; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 7/14.

[162] Sahnûn, *el-Müdevvene*, 5/256.

[163] *Mecelle*, md. 5.

[164] Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/23; Muhammed Saîd er-Râvî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/20; Etâsî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/21; Münîr el-Kadî, *Şerhu'l-Mecelle*, 1/59.

olursa ve her ikisinin de beyyinesi yoksa, tarafların ihtilâf ettikleri hususa bakılır; eğer ihtilâfları, suyun kesildiği sürede ise yani kiracı on gün, kiralayan ise beş gün olduğunu iddia ediyor ise yemini ile birlikte kiracının sözüne itibar edilir. Ancak eğer kiralayan, suyun kesildiğini tamamen inkâr ediyorsa hâl-i hâzırda olan hakem kılınır. Buna göre dava esnasında su akıyorsa, yemini ile birlikte kiralayanın sözüne itibar edilir; ancak eğer bu esnada su akmıyorsa yemini ile birlikte kiracının sözü muteberdir.”^[165]

f. “Tercih-i beyyinât” faslında yer verilen evden geçen su yolunun eski ya da yeni yapıldığı hususuyla ilgili ihtilâf üzerine, tarafların beyyine ikame etmekten âciz kalması hali de bu kısmın maddeleri arasında ele alınmıştır. Taraflar beyyine getiremedikleri durumda bir önceki maddede zikredildiği gibi mevcut durum (zâhir-i hâl) hakem kılınır. Dolayısıyla eğer dava vaktinde su yolundan su akıyorsa yahut daha önce aktığı biliniyorsa yeminiyle birlikte su yolunun eskiden yapıldığını iddia edenin sözü muteber kabul edilir. Aksi halde yemini ile birlikte karşı tarafın lehine hüküm verilir.^[166]

2.4. Tehâlûf

Mecelle’de “tenâzu‘ ve tercih-i beyyinât” babının son faslında tehâlûf konusu ele alınmıştır. Sözlükte “aralarında anlaşma, antlaşma, ittifak”^[167] mânalarına gelen tehâlûf, ilgili maddede “tarafların her ikisine yemin teklif etme”^[168] şeklinde tarif edilmiştir. Tehâlûf uygulaması incelendiğinde “Beyyine müddei için, yemin münkir üzerinedir.”^[169] genel kaidesiyle çeliştiği görülür.^[170] Ancak bazı dava konularında veya beyyinelerin teâruz ettiği bazı hallerde her iki tarafa da yemin teklif edilir. Zira söz konusu davalarda, iki taraf da bir yönüyle iddiacı konumundayken diğer yönüyle inkâr eden durumunda olduğu için davacı ile davalı ayırt edilemez. Bu sebeple İslâm hukukçularının çoğunluğu, birtakım hallerde tehâlûf ile hüküm verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.^[171]

Mecelle’de tehâlûf uygulamasıyla ilgili yer verilen örnekler, konularına göre iki kısımda incelenebilir:

[165] *Mecelle*, md. 1776. (Ayrıca örneğin klasik fıkıh kaynaklarında ele alınışı için bk. Kâsânî, *Bedâ’i u’s-sanâ’i*, 5/466; İbn Mâze, *el-Muhîtu’l-burhânî*, 7/526; Şeyhîzâde Abdurrahman, *Mecma’ u’l-enhur fî şerhi Mülteka’l-ebhur* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1998), 3/553.

[166] *Mecelle*, md. 1777. (Ayrıca örneğin klasik fıkıh kaynaklarında ele alınışı için bk. *el-Fetâva’l-Hindiyeye fî Mezhebi’l-İmâm Ebî Hanîfe en-Nu’ mân* (Kahire: el-Matbaatü’l-Emîriyye, h. 1310), 4/104; İbn Âbidîn, *Kurretü’l-uyûni’l-ahyâr*, 12/90)

[167] İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “hlf”, 9/53-54; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît*, “hlf”, 1182; İbrâhîm Mustafa vd., *el-Mu’cemü’l-vasît*, “hlf”, 801-802.

[168] *Mecelle*, md. 1682.

[169] *Mecelle*, md. 76.

[170] Münîr el-Kadî, *Şerhu’l-Mecelle*, 4/158.

[171] Serahşî, *el-Mebsût*, 12/154; Zeylaî, *Tebyînü’l-Hakâ’ik*, 4/306; Ebû Bekir İbn Yûnus es-Sıkkilî, *el-Câmi’ li-mesâ’îli’l-Müdevvene* (Beyrut: Dârü’l-Fıkr, 2013), 11/272; Abbâdî, *el-İşrâf* (Yeni Cami, 359), 44a-44b; Nevvî, *Ravdatü’l-tâlibîn*, 3/230-231; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/278.

a. “Satıcı ile müşteri, para veya satılan malın; miktarı, vasfı ya da cinsi konusunda ihtilâf ettiğinde ... iki taraf da beyyine getiremezse, eğer ikisinden biri diğerinin davasına razı olmazsa, onlara alışverişin feshedileceği söylenir. Bunun üzerine içlerinden biri, diğerinin davasına razı gelmezse, hâkim her ikisine diğerinin davası üzerine yemin ettirir ve önce müşteri ile başlar. İçlerinden biri yeminden nükül ederse, ötekinin davası sabit olur. Ancak eğer ikisi de yeminden kaçınırsa, hâkim alışverişini fesheder.”^[172]

Ancak eğer taraflar, satılan mal müşterinin elinde telef olduktan sonra veya söz konusu malda geri verilmesini engelleyen bir ayıp ortaya çıktıktan sonra ihtilâfa düşerlerse tehâlûf uygulanmayıp sadece müşteriye yemin teklif edilir.^[173] Aynı şekilde taraflar arasında ücretin muaccel veya müeccel olarak ödenmesi, muhayyerlik şartı, bedelin tamamının ya da bir kısmının teslim alınması hususlarında ihtilâf vuku bulduğunda, sadece inkâr edene yemin teklif edilir.^[174]

b. “Kiracı, kiraladığı şeyde bir tasarrufta bulunmadan, kiralayan kişi ile kira ücretinin miktarında ihtilâfa düştüğünde, örneğin kiracı, kira ücretinin on dinar olduğunu iddia ederken, kiralayan on beş dinar olduğunu ileri sürdüğünde ... ikisi de ispatlamaktan âciz kalırsa, önce kiracıdan başlanarak ikisine yemin teklif edilir. İkisinden biri yeminden kaçınırsa, onun nükülüne hükmedilir. Eğer her ikisi yemin ederse; hâkim, kira akdini fesheder. Fakat bu ihtilâf, müddet ya da mesafe (menfaat)^[175] üzerinde ortaya çıkarsa ... yemin teklifine kiralayandan başlanır.”^[176]

Şayet kiracı ile kiralayan arasındaki ihtilâf kira müddeti bittikten sonra, kira ücretinin miktarı konusunda olursa tehâlûf uygulanmaz ve yemini ile birlikte kiracının sözüne itibar edilir.^[177] Ancak bu anlaşmazlık, kira müddeti içerisinde gerçekleşirse, tehâlûf uygulanır ve kalan müddet için kira akdi feshedilirken geçen müddet için yeminiyle birlikte kiracının sözü muteber sayılır.^[178]

SONUÇ

“Beyyine” teriminin muhtevasına yönelik yapılan araştırma sonucunda, bu kelimenin İslâm muhâkeme hukukunda iki anlamda kullanıldığı görülmektedir. Birine göre beyyine sadece şahitlik delilini, diğerine göre şahitlik dahil diğer ispat vasıtalarını ifade edebilir. *Mecelle*'de bu konu açıkça ele alınmamış olsa da şârihle-

[172] Mecelle, md. 1778. (Ayrıca örneğin klasik fıkıh kaynaklarında ele alınışı için bk. Merginânî, *Burhâneddin, el-Hidâye*, 5/283-284; Şeyhizâde, *Mecma' u'l-Enhur*, 3/361; Sıkkîlî, *el-Câmi'*, 11/272; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, 3/230-231; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 3/145.)

[173] Mecelle, md. 1782.

[174] Mecelle, md. 1783.

[175] Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm*, 4/561.

[176] Mecelle, md. 1779. (Ayrıca örneğin klasik fıkıh kaynaklarında ele alınışı için bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 15/172; Şeyhizâde, *Mecma' u'l-Enhur*, 3/365-366; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 4/483; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/269; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 3/416.)

[177] Mecelle, md. 1780.

[178] Mecelle, md. 1781.

rin yaptığı açıklamalardan ve ilgili maddelerin örneklerinden, bu lafızla iddianın ispatını sağlayan her türlü delilin kastedebileceği anlaşılmaktadır.

Beyyinelere arasında teâruz ve tercih konusu, *Mecelle*'de dört başlık altında ele alınmıştır. İlk kısımda zilyedlik davalarına değinilmiş, tarafların delillerinin bulunduğu ve beyyine ikame etmekten âciz kaldıkları ihtimaller değerlendirilerek nasıl hüküm verilmesi gerektiği beyan edilmiştir. Buna göre zilyedlik vasfı bulunan taraf, davalı sayılarak hüküm verilmiş, bununla birlikte her ikisinin zilyedlik iddiasında bulunduğu davalarda beyyine getirenin sözüne itibar edilmiştir. “Tercih-i beyyinât” faslında, iki tarafın da delil sunduğu davalarda beyyinenin hilâf-ı zâhiri ispat için ikame edilmesi kaidenin işletilmesi gerektiği açıklanmış ve maddelerde zilyedlikle ilgili örneklerin yanı sıra farklı misallere yer verilmiştir. İlgili örneklerden anlaşılacağı üzere hilâf-ı zâhiri ispat edenin davacı taraf olduğuna hükmedilmiş ve delil getirme yükümlülüğü de sorumluluğunda bulunduğu için onun beyyinesine itibar edilmiştir. Üçüncü fasılda ise bu durumun tam tersi, yani tarafların her ikisinin delil getirmekten âciz kaldığı durum izah edilmiştir. Bu kısımdaki meselelerin çözümünde yukarıdaki kaidenin devamında belirtilen yeminin aslın bekâsı için olması ilkesine dayanılmıştır. Dolayısıyla yemini ile birlikte zâhirin ya da aslın desteklediği tarafın sözüne itibar edilmiştir. Konuyla ilgili son başlık altında ise “Beyyine müddeî için, yemin münkir üzerinedir.” şeklindeki genel kaidenin hilâfına bazı istisnâ haller ele alınmıştır. İstisna sayılmasının sebebi, her iki tarafa yemin teklif edilmesidir. Bu fasıldaki örnekler incelendiğinde söz konusu durumun, davacı ile davalının tespit edilememesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbâdî, Ebû Âsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Herevî el-Abbâdî. *el-İsrâfî edebî'l-kadâ ve gâvâmizî'l-hükûmât*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, 359, 1b-272b.
- Abdüssettâr Efendi, *Kırımlı. Teşrihu Kavâidî'l-küllîyye fi'l-ahkâmî'l-fer'iyyetî'l-ameliyye*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, h. 1301.
- Ali Haydar Efendi, Küçük. *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. Riyad: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Âsaf, Yûsuf. *Mir'âtü'l-Mecelle*. Mısır: el-Matbaatü'l-Umûmiyye, 1894.
- Bardakoğlu, Ali. “Beyyine”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 03.01.2022.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/beyyine#2-fikih>
- Beroje, Sahip. *Ceza Muhâkemesi Hukuku Açısından İslâm İspat Hukuku*. Ankara: Fecr Yayınları, 2007.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahîhu'l-Buhârî*. Dimaşk: Dârü İbni'l-Kesîr, 2002.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Keşşâfü'l-kindâ' 'an (metn)i'l-İknâ'*. Beyrut: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 1983.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. thk. İsmetullah İnâyetullah Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Beşâirî'l-İslâmiyye, 2010.
- Cevdet Paşa, Ahmed. *Ma'rûzât*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nisâbü'rî. *el-Burhân fi usûli'l-fıkh*. thk. Salâh b. Muhammed b. Uveyda. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nisâbü'rî. *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*. thk. Abdülâzîm Mahmûd ed-Dîb. Cidde: Dârü'l-Minhâc, 2007.

- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Ömer b. İsâ. *Takvîmü'l-edille fi'l-usûl*. thk. Halîl Muhyiddîn el-Meys. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- Etâsî, Muhammed Hâlid. *Şerhu'l-Mecelle*. Humus: Matbaatü Humus, 1930.
- el-Fetâva'l-Hindiyye fî Mezhebi'l-İmâm Ebî Hanîfe en-Nu'mân. Kahire: el-Matbaatü'l-Emîriyye, h. 1310.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muhîf*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Hacı Şerîf Ahmed Reşîd Paşa. *Rûhu'l-Mecelle*. İstanbul: Matbaa-i Hayriyye, h. 1328.
- Hamevî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hasenî (el-Hüseynî). *Gamzû 'uyûni'l-besâ'ir 'alâ mehâsini'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.
- Haraşî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Alî el-Mâlikî. *Şerhu Muhtasarı* Halîl. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Hasan el-Mustafavî. *et-Tahkîk fî kelimâti'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Tahran: Merkezü Neşri Âsâri'l-'Allâme el-Mustafavî, h. 1385.
- İbn Abdülber en-Nemerî, Ebü Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Kâfî fî fikhi ehli'l-Medîne*. thk. Muhammed Ahîd Mâdik el-Moritânî. Riyad: Mektebetü'r-Riyad, 1980.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî. *Kurretü 'uyûni'l-ahyâr tekmeletü Reddî'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Tenviri'l-Ebsâr*. thk. Ali M. Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Riyad: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- İbn Arafe, Ebü Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Vergammî et-Tûnisî. *el-Muhtasarü'l-fikhî*. thk. Hâfız Abdurrahmân Muhammed Hayr. Dubai: Mescidü ve Merkezü'l-Fârûk Ömer b. Hattâb, 2014.
- İbn Ebü Zeyd, Ebü Muhammed Abdullah b. Ebî Zeyd Abdîrrahmân el-Kayrevânî en-Nefzî. *en-Nevadîr ve'z-ziyâdât 'alâ mâ fi'l-Müdevvene min gayrihâ mine'l-ümmehât*. thk. Muhammed Abdülazîz ed-Debbâğ. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1999.
- İbn Ebü'l-İz, Ebü'l-Hasen Sadrüddîn Alî b. Alâiddîn Alî b. Muhammed ed-Dimaşkî. *Kitâbü't-Tenbîh 'alâ müşkilâti'l-Hidâye*. thk. Abdulhakîm b. Muhammed Şâkir - Enver Salih Ebu Zeyd. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- İbn Ferhûn, Ebü'l-Vefâ (Ebü İshâk) Burhânüddîn İbrâhîm b. Alî b. Muhammed el-Ceyyânî el-Medenî. *Tebssiratü'l-hükkâm fî usûli'l-akziye ve menâhic'l-ahkâm*. Riyad: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed es-Sa'dî. *Tuhfetü'l-muhtâc bi şerhi'l-Minhâc*. Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1938.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dimaşkî el-Hanbelî. *İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-âlemin*. nşr. Ebü Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlü Selmân. Cidde: Dârü İbni'l-Cevzî, h. 1423.
- İbn Kudâme, Ebü Muhammed Muvaffaküddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muğnî*. thk. Abdullah b. Abdilmuhsin-Abdulfettâh Muhammed. Riyad: Dârü Âlemi'l-Kütüb, 1997.
- İbn Kudâme, Ebü Muhammed Muvaffaküddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Kâfî*. thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türki. İmbaba: y.y., 1997.
- İbn Mâce, Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Dârü İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- İbn Mâce, Ebü'l-Meâlî Bürhânüddîn Mahmûd b. Ahmed. *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdülkerîm Sâmi el-Cündî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Bahrü'r-râ'ik şerh-u Kendz'id-dekâ'ik*. nşr. Zekerîyyâ Amîrât. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Fevâ'idü'z-Zeyniyye fî mezhebi (fikhi'l)-Hanefiyye*. nşr. Ebü Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlü Süleyman. Beyrut: Dârü İbni'l-Cevzî, ts.
- İbn Rüşd el-Ced, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî. *el-Beyân ve't-tahsil*. thk. Muhammed Haccî. Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1988.
- İbn Rüşd el-Hâfid, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-Muktesid*. thk. Ali M. Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdüddîn Abdisselâm el-Harrânî. *Mecmû'u fetâvâ Şeyhilislâm Ahmed İbn Teymiyye*. nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım en-Necdî. Medine: Vizâratü'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 2004.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Şerhu Fethi'l-kadîr 'ale'l-Hidâye Şerhu Bidâyetü'l-mübeddî*. nşr. Abdürrezzâk Gâlib el-Mehdî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.

- İbrâhîm Mustafa vd. *el-Mu'cemül-vasîf*. Kahire: Mektebetü'ş-Şurûku'd-Devliyye, 2004.
- Kadî Abdülvehhâb, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Alî b. Nasr et-Tağlibî el-Bağdâdî. *et-Telkîn fî'l-fikhi'l-Mâlikî*. thk. Ebû Üveys Muhammed Bû Hubze. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Kadî, Münîr. *Şerhu'l-Mecelle*. Bağdat: Matbaatü'l-Ânî, 1949.
- Kal'acı, Muhammed Ravvâs. *Mu'cemu'lugati'l-fukahâ*. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 2010.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrahmân el-Mısırî. *ez-Zahîre*. nşr. Muhammed Bûhubze. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'i' u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*. thk. Ali M. Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Kelvezânî, Ebû'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasen el-Bağdâdî. *et-Temhîd fî usûli'l-fikh*. thk. Muhammed b. Ali b. İbrahim. Cidde: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî, 1985.
- Mardin, Ebû'l-ulâ. *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa*. İstanbul: Acar Basım, 2011.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvî'l-kebîr fî fikhi'l-İmâmî's-Şâfiî*. thk. Ali M. Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Mazlum, Elif. *Mecelle Mukaddimesinde Yer Alan İspat Vasıtalarıyla İlgili Kaideler*. Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Merginânî, Cemâleddîn Abdürrahîm İmâdüddîn el-İmâdî. *Fusûlü'l-ihkâm li usûli'l-ahkâm*. İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Beyazıt, 2451, 1b-773a.
- Merginânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. thk. Saîd Bekdâş. Medine: Dârü's-Sirâc, 2019.
- Mesud Efendi. *Mir'ât-ı Mecelle*. İstanbul: y.y., 1884.
- Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-Ihtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Müslîm, Ebû'l-Hüseyn Müslîm b. el-Haccâc b. Müslîm el-Kuşeyrî. *Sahîh-i Müslîm*. Riyad: Dârü Taybe, 2006.
- Nefrâvî, Ahmed b. Guneym. *el-Fevâkihü'd-devânî alâ risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*, thk. Ali M. Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dârü' Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Râfîî, Ebû'l-Kasîm Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm el-Kazvîni. *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*. thk. Ali M. Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Râvî, Muhammed Saîd. *Şerhu Mecelleti'l-ahkâmî's-şer'iyye*. Bağdat: Matbaatü Dârü's-Selâm, h. 1342.
- Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Sadrüşşehîd, Ebû Hafs (Ebû Muhammed) Hüsâmüddîn es-Sadrüş-şehîd Ömer b. Abdilazîz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî. *Şerhu Edebi'l-kâdî li'l-Hassâf*. thk. Muhyî Hilâl es-Serhân. Bağdat: Matbaatü'l-İrşâd, 1977.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenühî. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. Beyrut: Matbaatü's-Seâde, h. 1323.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rîfe, 1993.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *Usûlü's-Serahsî*. thk. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Sıkkîlî, Ebû Bekir İbn Yûnus. *el-Câmî' li-mesâ' ilî'l-Müdevvene*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2013.
- Soylu, Ayşenur - Kahraman, Hüseyin. "Fikhî Hadislerin Rivayet Değeri Bağlamında "Beyyine ve Yemin Hadisi"nin Tahric ve Tenkid". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 / 2 (Haziran 2008): 709-727.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Üm*. thk. Rifât Fevzî Abdülmuttalib. İskenderiye: Dârü'l-Vefâ, 2001.
- Şeyhîzâde Abdurrahman. *Mecma' u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Şinkîfî, Muhammed Abdullah Muhammed. *Te'ârüzü'l-beyyinât fî'l-fikhi'l-İslâmî. Dirâse mukârene beyne'l-mezâhibi'l-erba'a*. Riyad: Naif Arab University, 1999.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Mühezzebe fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kahirî. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rîfeti meânî elfâzi'l-Minhâc*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rîfe, 1997.
- Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre (Yezîd). *el-Câmî' u's-sahîh*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
- Topal, Şevket. "Zilyelik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 03.01.2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zilyelik>

- org.tr/zilyedlik
- Topaloğlu, Bekir. "Beyyine". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 03.01.2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/beyyine#1>
- Tozal, Ömer. "İslam Muhâkeme Hukukunda Beyyine (İbn Kayyim Örneği)". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 / 2 (Aralık 2017), 351-362.
- Trablusî, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Halîl. *Mu'înü'l-hükkâm fîmâ yeterreddü beyne'l-hasmeyni mine'l-ahkâm*. Beyrut: Dârü'l-Fîkr, ts.
- Ülker, İbrahim. "Tahkim ve Arabuluculukta Uyuşmazlıkların Mecelle Hükümlerine Göre Çözülmesi Mümkün Mü?". *2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi 23-25 Mart 2018 Kudüs Bildiriler*, ed. Mehmet Dursun Erdem vd. (Ankara: Son Çağ Yayınları, 2018), 454-467.
- Zekerıyyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî. *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*. nşr. Muhammed ez-Zührî el-Gamrâvî. Mısır: el-Matbaatü'l-Meymenıyye, h. 1313.
- Zerka, Ahmed b. Muhammed b. Osmân el-Halebî, *Şerhu'l-kavâ'idî'l-fıkhiyye* (Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1989), 391.
- Zeydân, Abdülkerîm Behîc (Bîc) el-Ânî el-Kehlî el-Muhammedî (el-Mehmedî). *Nizâmü'l-kazâ' fiş-şer' atî'l-İslâmiyye*. Amman: Mektebetü'l-Beşâir, 1989.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârîî. *Tebyînü'l-Hakâ'ik şerhu-Kenzî'd-dekâ'ik*. Bulak: el-Matbaatü'l-Emriyyetü'l-Kübrâ, h. 1315.

